

Szász István Tas

Rendhagyó könyvbemutató történelmi visszapillantással

Jancsó Miklós: Volt egyszer egy Kolozsvár

A mai estén háziasszonyunk, az irodalom legelkötelezettebb szolgálóleánya, Bakó Annamária jóvoltából, dr. Jancsó Miklós *Volt egyszer egy Kolozsvár* című könyvével találkozunk, és örömeinkre magával a szerzővel is. A könyvet a Jancsó Benedek Társaság adta ki tavaly az erdélyi és összmagyar közösség örömeire. Az előbbi különös előszeretettel olvashatja, hiszen szétszórattatásában, olvasása közben hazatér. Hazatér abba a városba, amelyet ma is felkereshet térben, de időben már soha, s amelyet abban a formájában, ahogyan megismert, már soha többé viszont nem láthat. Erre utal a cím is, az a bizonyos „volt egyszer”.

A felkérést örömmel fogadtam, s így nem büntetésül, hanem az örök veszteségre ítelt kolozsváriak jogán leszek rendhagyó a következő jó húsz percben.

Amikor Miklós utószót kért tőlem könyvéhez, rájöttem, hogy ehhez túlságosan elfogult lehetek, s helyette levelet írtam neki. Ezután fogalmazódott meg bennem a gondolat, hogy amint a könyv a maga szubjektivitásában nagyon is objektív, úgy a könyvben olvasható levelemről és most itt elhangzó szavaimról ugyanezt mondhatom el.

Egy tősgyökeres kolozsvári mesél e könyvben, s fog mesélni nekünk szóban is a kincses városról, annak tulajdonképpen két korszakáról. Többet a maga ifjabb éveiről, de néhány érdekes írásban közvetlen felmenői koráról is, nem csupán sírámokat zengve, hanem úgy, amint akkor azt megélte, s megélték elődei. Teszi pedig ezt egyrészt hétköznapi kedves, vidám vagy éppen tragikomikus történeteken keresztül, másrészt egy jeles családi múlttal rendelkező kolozsvári értelmiségi komolyságával. S mindkét formában a leghitelesebben. Mert ebből kerekedik ki a korszak valódi és félre nem vezető képe.

Szerzőnk a konferanszié szerepében vallja: *„Tulajdonképpen mondhatnám magamról azt is, hogy nem csupán egy könyvet ismertető szerző-konferanszié vagyok ezúttal, hanem egy tanú, megélt korok eseményeinek rögzítője és nagybetűs, emlékező Tanúja.”*

Dr. Jancsó Miklós a szó legjobb s legnemesebb értelmében Janus-arcú ember, vagy inkább olyan, akinek két élete volt. S ez még élesebbé teszi a múltba látó szemét. A daliás és jóképű ifjúból bohém Sir Johnná „nemesülő” – lokálpatrióta – színész és a magába tekinteni is képes megfontolt idősödő tudós professzor – érdekes módon jól megférnek egyazon bőrben, egyazon kötetben, s ebben nagy

szerepe van a valamennyi írását átszövő sajátosan kedves humorának, iróniájának és öniróniájának.

Drága Miklós! Drága Művész úr! Tisztelt Konferanszié és igen tisztelt Professor úr, esetünkben: Kedves Szerző! Megtisztelt ez a felkérés, de mondandóm valójában talán mégsem lesz minden részében tárgyilagos, mert egy olyan jó barátról kell szólnom, akivel a szülők sorsszerű kapcsolata és egy meglelt korban kiteljesedett mély és egymásra figyelő barátság köt össze. Olyan barátság, melyet igen szép, napfényes pillanatok is bearanyoztak, de amelyet még mélyebbé tettek tragikus és feldolgozhatatlan események. Ennek okán történhet az, hogy nem egyszer elkerülhetetlenül mélyülnek el gondolataid, s vidám bekezdések közt sötét fellegként jelenik meg a rideg valóság, amint ezt 2014-ben is írod: *„Évek teltek el. Gyászos esztendőök következtek életemben. Megért napjaim, óráim, kapcsolataim megmagyarázhatatlan misztikus vagy annak tűnő magyarázatot kaptak fájdalom, múlt értékelő-mérlegelő visszapillantásaim során. Sorsszerűségek kísértettek és az életem eseményei, a legjelentéktelenebbek is, összeálltak egy logikusan követhető törvényszerűség láncolatává, ami kizárta – vagy csak nekem tűnt úgy? – a véletlen fogalmának kényelmes „véletlenné” történő elemzését.”*

A hallgatóság többsége talán tudja, hogy szerzőnk olyan családból származik, amelynek sorsát a toll, s általa az erdélyi magyar szellemi élet szolgálata határozta meg egyenes és oldalágakon egyaránt. Hiszen a nyelv- és irodalomtudós apa, az irodalom iránt elkötelezett édesanyja és nagybátyja, az erdélyi irodalmi élet mindegyikének is nevezhető Jancsó Béla vagy a közeli Kuncz Aladár mellett még több oldalági tudós irodalmár is előfordult soraikban.

Jancsó Miklós már több kötetel ajándékozta meg az olvasókat, de ezúttal abba a korba vezet el minket, amikor tulajdonképpen lezajlott a kincses, kilenczáros város magyar jellegének végjátéka. A színes, nevetetően is gyakran könnyfakasztó történetek mögött, majd a második rész vegyes kalangyába gyűjtött komoly – vagy csak annak álcázott – írásaiba konkrét formában is ráismerhet erre az eseménysorra az olvasó. S hogy miért fontos ezt megismerni az élet legsőbb szintjein zajló történeteken keresztül is? Talán mert egyre kevesebben érzik át Trianon traumájának tragédiáját, a veszteséget, amit ez jelent annak is, aki nem sejtí azt a csapdahelyzetet, melyből ez a történelmietlen, vagy mondjuk akár úgy, hogy természetellenes döntés máig nem enged szabadulni.

Erdély két nemzet számára is szent helynek bizonyult. Hiszen a magyar szétzaggatottság első – Mohácsot követő – korszakában tulajdonképpen átmentette államiságunkat és magyarságunkat, nyelvünket! Ezt egyre kevesebben tudják.

Ugyanakkor Erdélyben, mint a Szent Korona országának részében, majd öröksében – a hamis történelemírással ellentétben – éppen annak védelme alatt fejlődhetett ki a románság nemzetté válásának alapjait képező nyugati jellegű kultúrája,

melyet érdekes módon aztán a Kárpátokon túlról fokozatosan arrafelé kúszó ortodoxia kemény világa is segített győzelemre jutni saját le- és megtagadott bölcsője felett.

S ha ez igaz Erdély egészére, akkor ennek kicsinyített mására, Kolozsvárra is, amely 1920. június 4-én Magyarország második legfontosabb városából lett egyszerre egy balkáni ország második legfontosabb városává.

Már a döntés pillanatában készen állt Brătianu miniszterelnök híres terve, mely szerint Erdélyt s főleg a magyar többségű városokat, nyugat felől kelet felé haladva kell elrománosítani. A folyamat azóta is zajlik, rendszer-semlegesén, s csak az ütem vagy a módszerek váltakoznak aszerint, hogy milyen történelmi keretben próbálják ugyanazt megvalósítani. Erről szól a mai, Csáky Zoltán találó szavaival, hagymakupolás honfoglalásnak nevezett művelet. Ez pecsételte meg Kolozsvár sorsát is.

A könyv tartalmától csak látszólag üt el erről beszélni, de számomra és sok kolozsvári számára, olvasása ezeket a tényeket idézi fel. És erre hívnám fel a figyelmét azoknak is, akik érthető okokból kevesebbet tudhatnak városunkról. S az esetleg felületesen olvasó figyelmetlensége ellenére, erre utal történeteivel Jancsó Miklós írása is.

Voltak szomorú tapasztalataim, melyek szerint olyannyira nem tudnak errefelé Kolozsvárról, hogy az megdöbbenő. Ismétlem, nem az itt egybegyűltekre gondolkok. Magam – igaz, hogy régebben, repatriálásunk idején – jó szándékú, magas beosztású vezető dunántúli főmérnöktől hallottam a kérdést: honnan is jöttetek? Kolozsvárról, feleltem. Ja, az a román város a jugó határon, felelte ő. Akkor még megdöbbenem, de később, mint évtizedeken át magyarországi „román orvos”, megtanultam, hogy ennek az országnak csak a fele gondolkodik kultúr-nemzeti alapon, s a másik fele államnemzeti alapokon áll, persze többségében egyik sem ismeri ezeknek a definícióknak a tartalmát.

Visszaélve türelmükkel, azoknak, akik eddig, mint érdeklődési körön kívüliek nem tudhattak eleget Kolozsvárról – bár a Liteába látogatók közt ilyen nem nagyon lehet –, de saját magunk megerősítésére is, volna értelme átismételni néhány dolgot erről a meghatározó fontosságú magyar városról, sokáig Erdély fővárosáról, hogy jobban átérezzük, miért érdemes ama könnyes-mosolygások közt is elolvasni ezeket a történeteket, és visszatérni ahhoz a korhoz, amikor számunkra elveszett. Mert a „volt egyszer” az egy évezredes múlt szerves fejlődését megtörő durva beavatkozás következménye lett.

A következőkben, főleg Balogh Jolánnak a kolozsvári *Hitel* című nemzetpolitikai szemlében megjelent összefoglaló tanulmánya fonalán, s olykor saját kissé szerkesztett szavaival fussunk végig a város történetén. Az egymásra rétegződő „volt egyszeren” és metamorphosisokon, melyek Trianonig mindig magukban hordozták számunkra a folytatást is, hogy aztán előre mutató metamorphosis helyett egy irreverzibilis, durva transfiguráció következzen.

Kolozsvár területén kr. u. 124-ben Hadrianus jóvoltából már a római Napoca municípium lett, aztán 271-ben Aurelianus kivonta a légiókat és a lakosságot is Erdély területéről. Meg kell jegyezni tehát, hogy nem maradt ott egy fia dák sem.

A magyar Kolozsvár lakosairól az első felvilágosítást magának a városnak neve, illetve annak régi alakja, a „Cluswar” nyújtja. A szó első része, Clus, szláv eredetű, mely a helység egykori szláv lakosairól tanúskodik, a szó második része, a „vár” magyar elnevezés, mely egyúttal a város legrégebb történeti szereplésére is rávilágít. Eredetileg királyi vár volt, mely a Szamos folyó vonalát őrizte. Ugyanis a honfoglalás után már a XI. század elején Szent István várispáni székhelyé teszi. Az Árpád-kori művelődésnek a várnál is jelentősebb központja volt a szomszédos kolozsmonostori bencés apátság, melyet IV. Béla király oklevele szerint még I. Béla alapított 1061–1063 táján.

1241: a tatárjárás után a magyar alapítású város elpusztult, a rettentő pusztításról okleveles emlékek is vannak. Az elnéptelenedett városba V. István 1272-ben szászokat telepített. A XIV. század folyamán a magyar lakosság, az ún. civis-ek még egyensúlyban voltak a letelepedett szászokkal, akiket régi elnevezéssel hospeseknek, vendégeknek neveztek. Rengeteg írott adat tanúskodik a magyar polgárokról és a magyar hely- és utcanevekről. A XIV. század elején Károly Róbert Kolozsvárt, illetőleg az akkori elnevezéssel Kuluswar-t városi rangra emelte, és kiváltságokkal ruházta fel, amivel megvetette későbbi nagy fejlődésének, fellendülésének alapját.

A század derekán tűntek fel az első, név szerint ismert kolozsvári művészek: Kolozsvári Miklós festő és később fiai, Márton és György szobrászok, a sajnos elpusztított nagyváradi királysobrok meg a világhírű prágai Szent György-szobor alkotómesterei.

László Gyula ásatásai nyomán pontosan kirajzolódtak az előző magyar és az ezt követően kialakított szász típusú városszerkezet körvonalai.

XIV. század végén és a XV. század első felében a lakosság vallásos hite, művészi képességei és gazdasági ereje a Szent Mihály-plébániatemplom felépítésében nyilvánult meg. Ebben a nagy munkában a Zsigmond király uralkodása alatt megerősödő és előretörő szász lakosságnak oroslánrésze volt. Valószínűleg ennek nyomására indult meg a magyarság szervezkedése, melynek számos nyomát látjuk.

A polgári lakosság mellett a különféle szerzetesrendek tevékenykedtek a művelődés minden ágában. A XV. század derekán épült fel az Óvárban a domonkosok kolostora, mégpedig a szerzetesek keze munkájával. A kolostor első pártfogója Hunyadi János volt.

1405-ben már szabad királyi város, 1443-ban az átutazóban levő Szilágyi Erzsébet itt szülte meg Hunyadi Mátyást, a máig álló ismert házban. A minoritákat ő

telepítette le és ő maga, saját költségén építtette számukra a Farkas-utcai kolostort és templomot, melyet halála után fejeztek be.

Ekkoron a város lakossága már ismét fele-fele arányban volt magyar és szász. A város vezetését is felváltva gyakorolták, pontos szabályok szerint.

A város egészének közös tevékenységét a várfalak, kapubástyák építése jelzi, továbbá az emberbaráti célokat szolgáló intézmények, az aggok Szent Erzsébetről nevezett menedékháza és a Szentlélek meg Jób patriarcha nevét viselő ispotályok.

A mohácsi vész utáni időkben az önálló Erdély kialakulásával kapcsolatban Kolozsvár helyzete is megváltozott, a város jelentősége tovább nőtt. 1551-ben itt (egyések szerint a közeli Tordán) adja át Izabella Castaldónak a Szent Koronát.

1557-ben itt született Bocskai István fejedelem.

Központi fekvése csakhamar központi jelentőséget biztosított számára. Országos események zajlottak le falai között. A Szent Mihály-templomban fejedelemválasztó országgyűléseket tartottak. A fejedelmek maguk is gyakran időztek kiváltságokkal elhalmozott, kedves városukban. Kolozsvár súlya, jelentősége nőtt. A fejedelmi Erdély központja, civitas primaria lett, bár hivatalosan nem volt székhely. De azzá tette szellemi fölénye, gazdasági ereje, épületeinek szépsége.

A városi élet fundamentumát a céhek alkották, melyek jobbára még a XV. század folyamán alakultak ki, a fejedelemség idejében, a XVI–XVII. században pedig rendkívül erősen fellendültek. A fejedelmek különféle kedvezményekkel halmozták el őket, és – ami talán a leglényegesebb – sűrűn felhasználták szolgálataikat. A gyulafehérvári fejedelmi palotát jobbára kolozsvári kőfaragók építették, kolozsvári festők ékesítették. Az ötvösmunkákat innen hozatták, a díszes kötéseket itt csináltatták. A fejedelmi udvartartás szükségleteit jórészt Kolozsvárt szereztek be. A fejedelmi korszak reneszánsz művészetének magyar jellegét éppen Kolozsvár túlsúlya, céheinek túlnyomóan magyar tagjai biztosították.

A város és ezzel együtt az ország szellemi igényeiről a kollégiumok gondoskodtak, melyeket a reformáció és az ellenreformáció mozgalmaival kapcsolatban sűrű egymásutánban alapítottak. Már 1557-ben a fejedelem és az országgyűlés iskola felállítását rendelte el az óvári egykori domonkos kolostorban, mely eleinte református, később unitárius szellemben működött. 1581-ben Báthory István fejedelem és lengyel király egy Vilnában kelt oklevélben rendelkezett, és az egykori Farkas utcai minorita kolostorban jezsuita egyetemet alapított, „ahol – mint adománylevelében olvashatjuk – az ifjak a szentírásokban és a klasszikai tudományokban oktattatván, némelyek a templomi istentiszteletre, mások a polgári tudományokra válnak alkalmasokká, amiért eddig a magyar nemzet ifjúságának nagy költséggel messzi utazásokat kellett tenni, minthogy sem Erdélyben, sem Magyarországon nem voltak Collegiumok és Akadémiák.” A XVII. században II. Rákóczy György fejedelem ugyancsak a Farkas utcában

református kollégiumot építtetett, melyet 1656-ban maga Apáczai Csere János nyitott meg.

Természetes, hogy ahol a tudományt és műveltséget ilyen nagy szeretettel támogatták, ott a könyvnyomtatás is virágzott. Kolozsvárt már 1550-ben nyomdát állított Heltai Gáspár, aki bár szász volt, de a magyar művelődés lelkes és kimagasló munkása lett. Óvári nyomdájából, mely valószínűleg Bocskai István születési házában állott, került ki magyar Bibliafordítása, a XVII. század végén pedig Misztótfalusi Kis Miklós, az európai hírv kiváló nyomdász és a magyar művelődés önfeláldozó terjesztője működött Kolozsvárt. Kültorda utcai nyomdájában, Európa-szerte híresen nemes metszésű betűkkel, gyönyörű könyvek készültek. Kolozsvár korabeli szellemi életét, művelődésének színvonalát dicséri, hogy a XVI–XVII. században itt nyomták a legtöbb magyar könyvet.

1568-ban innen nem messze, Tordán kiáltják ki a világon először a vallásszabadságot, majd 1623-ban Bethlen Gábor biztosítja a zsidók szabadságjogait.

A város fokozatosan spontán válik Erdély fővárosává. Később 37 országgyűlésnek lesz színhelye. Aztán a gubernátorok korában 1790-ben hivatalosan is főváros lesz.

1792-ben tartják itt az első magyar színelőadást.

1821-ben a csodálatos Farkas utcában nyílik meg az első magyar kőszínház, március 12-én a megnyitón Körner *Zrinyi* című drámáját műkedvelők mutatják be. A rákövetkező évben már itt van az első magyar opera bemutatója. Ruzicska *Béla Futása* című operája, s e színház pályázatára írja Katona a *Bánk Bánt*.

1867-ben bekövetkezik a várva várt unió, ami a magyarság akkor már tragikus demográfiai hátrányát ellensúlyozza, s egy ideig még óvja kulturális és családok politikai fölényét.

1859-ben valósul meg az Erdélyi Múzeum-Egylet. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum gazdag gyűjteményei nagymértékben fellendítették a tudományos kutatást, melyet az 1872-ben alapított Ferenc József Tudományegyetem még jobban erősített és fokozott.

A minden irányban fellendülő szellemi és művészi élet a magyar művelődésnek lelkes, önfeláldozó munkásokat és nemegyszer nagy tehetségeket ajándékozott. A szellem kiválóságai gyűltek össze Kolozsvár falai között, akik a fővárost megelőzve nemegyszer példát és utat mutattak az egész magyarságnak.

1893-ban már telefonálnak, 1902-ben avatják a Ferenc József Tudományegyetem új épületét (ma Babeş–Bolyai) és a híres Mátyás király szobrot, Fadrusz alkotását. 1906-ra felépül az új gyönyörű Magyar Nemzeti Színház is. Ma is az, csak a magyar helyett a román szót kell behelyettesíteni. 1907-ben már 218 utca kap villanyvilágítást.

1910-ben közel 61 000 lakója van. Ebből 51 000 magyar.

Trianont követően ez a helyzet a Brătianu-terv szerint fokozatosan változik.

A bécsi döntés után átmeneti javulás következik be, de 1945-től a 126 napos szovjet közigazgatást váltó véglegesen visszatérő román uralom továbbfolytatja az átalakítást.

1956 és 66 között 30 000

1967 és 77 között 70 000

1978 és 92 között 75 000 románt telepítenek be, s bár 1989 után az ütem csökken, de 2011-re a 309 000 állandó lakosból már csak 50 000 a magyar, vagyis 15%, s korfájuk sem kedvező.

Napjaink küzdelmeinek eredménye mindössze annyi, hogy talán végre magyarul is ki fogják írni a város nevét.

De hova lettek a magyarok? 100 év alatt nem szaporodtak, míg az alig néhány ezer román negyedmillióval gyarapodott?

Erről beszélni már nem fér bele egy könyvbemutató rendhagyó appendixébe, elég, ha emlékeztetünk az etnikai tisztogatást hihetetlenül magas színvonalra fejlesztő román módszerekre.

Eszmefuttatásomat most kissé megszakítva csupán annyit jegyzek meg, hogy Jancsó Miklós írásaiban elsősorban azokra az évekre emlékezünk, amikor a Deák Ferenc utca járdaszigete már nem lehetett a Hóstáti piac nyüzsgésének délelőtti tere, sem a sziki lányok fekete-piros táncának színhelye. Előbbieket az állami piacok nyelték el, amíg még létezni hagyták őket, utóbbiak pedig a régi posta mögé szorultak, de a jobb oldalon még magyar korzónk volt minden estébe hajló délutánon, melynek egy időben – számkivetettként – magam is állandó statisztája lehettem.

Ez volt hát Kolozsvár, a csodás vonzással bíró Kincses Város, a Kilenczáros, melyben, mint láthattuk, a váltakozó magyar – szász – magyar dominancia mellett szó sem esik románokról! És nem Balogh Jolán vagy a többi emlékező elfogultsága miatt. Ma azonban Cluj-Napoca, már egyik szakrális ragaszkodással őrzött saját kincsüknek számít!

A korral járó fejlődés örömteli jelei mellett viszont mégsem érezzük kellő mértékben a múlt emlékeinek kellő megbecsülését. Talán csak nem azért, mert azokat nem érzik magukénak? Egyébként ebben az egyben valóban igazuk is van.

Ezeket fogjuk jobban megérteni, ha átérezzük a szerző történeteiben lefestett korszak hangulatát. A Konferanszié ötletes megszólalásaival tagolt könyvben akár a színházi történeteket, akár a „Vilma te édes” kocsma történeteit, a családi fotókat vagy a professzori megszólalásokat, a derűről-borúra váltani képes, öniróniájukban is szórakoztató írásokat olvassuk, egyre-másra – leleplező erővel – bukkannak fel egy korszak vagy éppen korunk hangulatai. Ezek a történetek nem akarnak mindenáron karképek lenni, hanem csak egyszerűen képek abból a korból, s ezáltal válnak hitelessé. De olykor nem csupán közvetve szólal meg, mint

a számomra különösen kedves írásában a kedvenc Figarójánál, ahol váratlanul várakozásra kényszerülve szól: „*Ez a fodrászszalon volt már az egyetlen hely városomban, ahol embernek éreztem magam. Odakünn a Rendszer a maga gépezetével gondoskodott arról, hogy tudatosodjon bennem – a gyakori önámítások ellenére –, hogy kiszolgáltatót senki vagyok...*” stb. Majd így folytatja: „*...tudja mester, én a Várakozás-generáció egyik szerény várakozó tagja vagyok. A mi életünk a nagy várakozásban telt el, talán azt sem mertük bevallani magunknak, hogy várunk még valami csodát, valamit, amit ma könnyelműen néhányan demokráciának vagy szabadságnak neveznek. Mi amolyan reménytelenül-reménykedő, inkább álmodozó generáció voltunk, ugyanis akik igazán reméltek valamit, azoknak be kellett látniok, hogy nincs mit remélni és elmentek innen.*” De ezekről a szavakról is kiderül, hogy csak álmában mondta ki őket.

Kedves Miklós! Végül könyvbéli utolsó írásodra, a *Trambulin*-ra utalok, mely mintha összefoglalna valamit az eliramlott évek keserves tapasztalatai után, mintha arról szólna, hogy lehetett volna másként is csinálni? Vagyis habozás nélkül le kellett volna ugrani ama trambulinról, de már késő. S amúgy is mindegy. Kislányod – általad rögzített – szavait idézném: „*...a végzet adta vagy beletörődések sorozata okozta*” státus ez? Nos, felejthetetlen barátommal, unokatestvéreddel, a nemzetközi hírű nagy kardvívóval, Rohonyi Lacival kettesben Kolozsváron együtt tanultunk úszni, s amikor végre az oktatót mellőzve ez saját erőből először sikerült, azon nyomban le is ugrottunk a strand félelmetes trambulinjáról. Aztán az élet trambulinjáról már csak én ugrottam egyet, Laci nem érthette meg. S mire jutottam? A veled is közös magyar sorsunkat meghatározó történelem mindent egybemosni készül, amiképpen utódaink sorsa is közös lesz. Mi tettük, amit tenni lehetett, s adtuk, amennyi tőlünk telt. A hogyan tovább pedig jelek szerint vég nélküli küzdelem.

És, hogy most keserédes vidámságodban is hű maradjak hozzád, s hagyjam magam ismét megkísérteni az általad emlegetett „*ördög sarkantyújától*”, azt mondom, hogy ugyanannak a „*tram-bulinak*” lettünk részesei, mint ilyen-olyan nevető vagy könnyeit törölgető, egykor szintén ugrásra készülő vagy azt éppen megugrott olvasóid nagy többsége is.